Meritxell Margarit

Contrabandistes: viure a dues bandes

ELS PIRINEUS ORIENTALS HAN estat des de sempre un lloc de trànsit per als corrents migratoris, les invasions imperialistes i els fugitius de tota mena de règims polítics i religiosos que anaven o venien de la Península ibèrica. Les muntanyes pirinenques, frontera natural abans que política, han canalitzat fenòmens històrics com el pas dels cartaginesos cap a Itàlia, l'arribada dels càtars a les comarques catalanes durant els segles XII i XIII o les ràtzies d'hugonots provinents de França en el segle XVI. Historiadors com Joan Reglà parlen de contrabandistes (concretament de cavalls) i bandolers que ja s'amagaven i actuaven en les comarques prepirinenques, entre elles el Berguedà, al mateix temps que ho feien els hugonots francesos (1). Però el contraban, entès «com una forma de vida» basada en la importació i exportació de béns i persones al marge de les lleis de duanes, no es consolida en aquesta zona fins a l'establiment definitiu de la frontera política entre França i l'Estat espanyol als Pirineus.

Durant el segle XIX els contrabandistes van alternar sovint, la seva activitat habitual amb activitats bèl·liques com el contraban d'armes o bé el pas de fugitius. A la il·lustració, els carlins barren el pas a les tropes del general López Dominguez a Castellar de N'Hug. A.R.B.

Més a prop de la frontera

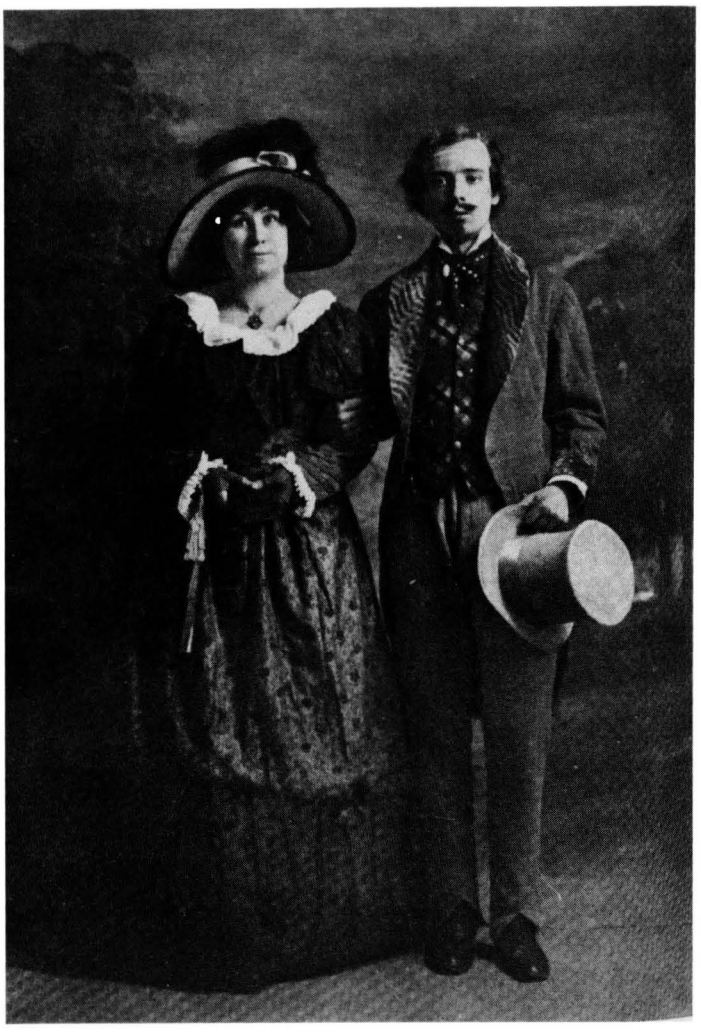
El comte-duc d'Olivares va creure que la millor manera d'involucrar el poble català en la guerra contra França, iniciada l'any 1635, era atacar aquest país a través de la seva frontera amb Catalunya. Aquest fet va derivar en la *guerra dels Segadors* i en la proclamació d'una república catalana, que es va emparar en la protecció del rei francès Lluís XIII. Així, l'any 1642, els francesos van trobar l'excusa perfecta per instal·lar-se a Perpinyà i, més tard, ho van fer a les principals poblacions que envolten les serres del Cadí i el Moixeró (Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Berga...).

La pau entre França i l'Estat espanyol no va arribar fins al 7 de novembre de 1659. Aleshores, es va signar el *Tractat dels Pirineus*, que comportava la renúncia dels territoris del Vallespir, el Rosselló, el Conflent, el Capcir i part de la Cerdanya a favor de França. El bàndol francès va reclamar la Vall de Querol i les zones d'accés al Capcir, el Conflent i el Rosselló. Aquesta exigència, que incloïa 33 pobles, va fer que diverses poblacions de la vessant sud dels Pirineus es convertissin de sobte en «frontereres». D'aquesta manera, Castellar de N'Hug i altres pobles de l'alt Berguedà van escurçar la seva distància amb el país veí.

«Ofici» de restriccions i guerres

Marià Baig defineix les duanes del segle XVIII (dividides en primera i segona categoria segons poguessin importar i exportar o només dedicar-se a la segona activitat) com a «*altament burocratitzades*». Tal i com apunta aquest autor, la rigidesa duanera probablement tenia a veure amb les «*reformes estructurals i fiscals que comportà el decret de Nova Planta*» (1716). Aquesta situació implicava la presència de nombrosos funcionaris i recaptadors (Baig cita els següents càrrecs administratius: «*Contador de Província, Tresorer de Província, Administrador de Duanes del Principat, Caps de Rendes de Província, empleats de Reial Hisenda, intendents*», *etcètera*) (2). Però això també era motiu de major activitat contrabandista, ja que els períodes de restricció limitaven l'oferta de mercaderies estrangeres, no cobrien les demandes nacionals i els preus dels productes augmentaven notablement.

L'esclat de la Primera Guerra Carlina, segons explica Pere Boixader, va ser el començament d'una època daurada per als contrabandistes de l'Alt Berguedà. Les guerres i les postguerres, períodes caracteritzats per la probresa, la fam, la falta de matèries primeres i armes, sempre han afavorit el tràfic il·legal de mercaderies i persones. Les autoritats carlines havien decretat a l'inici d'aquest enfrontament bèl·lic que «*será castigado con arreglo a las leyes cualquiera transación o convivencia*

La burgesia barcelonina vestia molt sovint teles de contraban. A.R.B.

con los contrabandistas. Borredà 17 enero 1837». De la mateixa manera, s'establia que la «*circulación de todo género extranjero*» havia d'anar acompanyada «*de un guia de govierno de S.M. el Sr. D.Carlos V*». Per descomptat, aquests articles només es podien introduir al territori català a través de les duanes que en aquell moment estaven situades a Pont de Suert, Esterri d'Àneu, Tírvia, Sant Llorenç de Morunys, Castellar de N'Hug, Ribes i Talaixà (3).

Però dos anys després, quan la Junta de Govern del Principat de la Primera Guerra Carlina o *dels Set Anys* (1833-1840) ja s'havia traslladat de Berga a Avià, les forces carlines es van veure obligades a tolerar el contrabandisme per poder satisfer les necessitats del moment. El mateix Boixader cita un fragment de l'acta oficial que confirma aquest fet: «*[...] se le autoriza para que pueda buscar paquetaires que procuren adquirir desde al línea de la frontera de Francia hasta donde puedan circular libremente en el mismo Reyno, salitre i azufre, y conduciendo los mismos paquetaires hasta parage seguro de esta provincia, los cuales como igualmente los fusiles serán satisfechos por esta Junta con toda escrupolosidad..*» (4).

La importància del contraban en l'economia d'aquesta àrea queda palesa en afirmacions com la que fan Cerdan, Noguera i altres en la seva història del Berguedà. La política de terror que va dur a terme el comte d'Espanya en aquesta comarca justifiquen la seva detenció (Avià, 25 d'octubre de 1839) i el seu posterior assassinat. Però, segons aquests autors, també hi van influir altres factors «*com la guerra econòmica de repressió al contraban, el bloqueig dels pobles amb la interrupció del comerç i la captura de traginers, quan després de Bergara els carlins havien perdut clarament la guerra*» (5).

Un camí per sobreviure

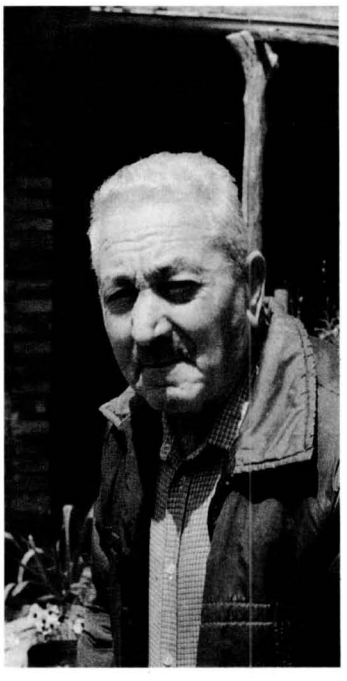
Igual que els traginers (dedicats a transportar mercaderies sobre animals de càrrega per una xarxa viària més aviat precària), els «paquetaires» o contrabandistes representen un «ofici» clau en el desenvolupament econòmic i comercial de l'Alt Berguedà. Moltes poblacions pre-pirinenques vivien d'una agricultura i ramaderia «de subsistència», que les hauria fet sucumbir si no haguessin comptat amb els beneficis del contraban. Fa poc Josep Noguera recordava una anècdota històrica, que va succeir durant una visita del governador franquista Correa a Castellar de N'Hug. L'home no acabava d'entendre com s'ho feia aquell poble per tirar endavant si en els seus entorns no hi havia conreus ni res semblant.

Així doncs, podem parlar de Castellar de N'Hug com un poble amb una economia «pròpia de frontera», que es va tornar a accentuar amb la Guerra Civil espanyola i la postguerra. A banda de les mancances que porta qualsevol episodi bèl·lic, l'historiador Carlos Velasco recorda que la victòria nacionalista va conduir a una «*política autàrtica*», que pretenia «*eliminar o disminuïr les importacions*». A l'absència de productes i a les cartilles de racionament, s'hi van sumar els deficients «*sucedanis de la postguerra: el carburant obtingut de les pissarres bituminoses, el cautxú de flotació, el xoriço de fruites, el gasògen, el paper de patata, la xocolata de garrofa, etcètera*» (6). Sens dubte, aquesta situació afavoria qualsevol activitat fora de la llei que fos capaç d'introduir al país articles bàsics com teixits, sucre, tota mena queviures, mitges de niló, medicaments, tabac, armes, productes culturals prohibits pel govern, peces de recanvi per als automòbils, etcètera.

Les rutes del contraban

Al mateix temps que guerrillers antifranquistes es refugiaven als Pirineus i a les serralades prepirinenques (el Cadí, Guara o Aralar) i les forces militars s'instal·laven a la zona (la «caserna» de Berga data de 1939), homes de l'Alt Berguedà que coneixien bé els passos de muntanya «feien» el contraban. Viatjaven a peu a França i Andorra per la Cerdanya i l'Alt Urgell. Abans, però, havien de travessar les serres del Cadí i el Moixeró.

En un article de *L'Agrupació de Muntanyencs Berguedans* titulat «Pels camins del Berguedà», Albert Tarrés ofereix un esquema de «les rutes del contraban» amb un gran nombre d'itineraris possibles. Òbviament, el traçat d'una ruta depenia sovint de factors aliens al contrabandista, com, per exemple, la presència de carrabiners. Tarrés indica que des de poblacions como Josa del Cadí,

Joan Casadesús, el «Taleia», un castellanès contrabandista. P. BOIXADER

Gósol, Saldes, Bagà, Guardiola de Berguedà o Castellar de N'Hug, es podien utilitzar passos com el Canal de l'Orri, el Canal de Baridana, el Pas dels Gosolans, el Coll de Pendís, el Coll de Jou, el Coll de Pal o el Pla d'Anyella. A través d'ells, s'accedia a localitats de la banda nord del Cadí com ara Arsèguel, el Querforadat, Bellver, Alp... Des d'allà, es continuava cap a Andorra pel Pas de la Rabassa, el Coll de Finestres, el Coll de Claror, el Coll de Perafita, el Pas de Setut o el Port de Vallcivera; o a França per la Guingueta d'Ix o Oceja (7).

En una entrevista que Pere Boixader feia a Joan Casadesús, un contrabandista de Castellar de N'Hug conegut com *el Taleia*, es comenta que l'inici de la segona Guerra Mundial va desviar tot el contraban cap a Andorra. A França, ja no tenien excedents per vendre i, més tard, la política fronterera d'aquest país seria massa dura. La historiadora Anne Dulphy diu que *«[les relacions franco-espanyoles] quedarien pràcticament interrompudes entre l'1 de març de 1946 i el 10 de febrer de 1948, arran del tancament de la frontera pirinenca decidit per França, símbol d'una ruptura en l'orientació de la política francesa cap a l'Espanya franquista»* (8).

Herois locals

Tot i actuar fora de la llei, aquests arriscats transportistes de productes estrangers comptaven amb una gran simpatia popular. El record dels contrabandistes és present a molts dels pobles preprinencs, probablement perquè molts dels homes que van realitzar aquesta activitat durant la primera meitat de segle encara són vius. De vegades, en els bars, hostals o centres de reunió de Castellar de N'Hug, s'hi poden sentir històries que commemoren els temps en què el poble s'alimentava del tràfic il·legal.

Fa uns mesos, la mestressa de l'Hostal Muntanya explicava que tan sols conserva una fotografia d'un oncle seu. Se l'havia fet fer durant la postguerra, quan es dedicava al contraban. *«Aleshores* –deia aquesta senyora– *la gent d'aquí no tenia ocasió de retratar-se»*. Però el seu parent va haver de fugir a Campdevànol i romandre amagat durant un temps a casa d'unes ties seves perquè la justícia el perseguia. Segurament, a prop de Ripoll, va trobar el fotògraf que va immortalitzar la seva joventut.

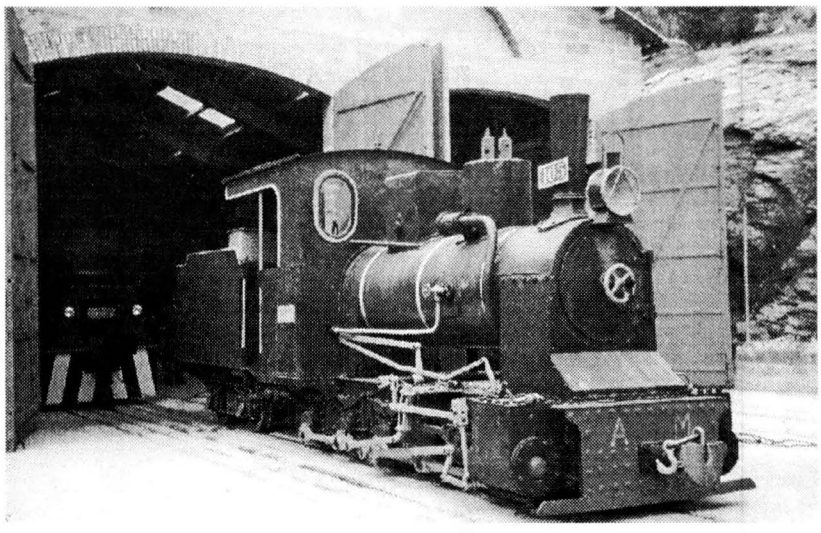
Actualment, quan imperen unes condicions econòmiques i de mercat molt diferents a les que movien el contraban a l'alt Berguedà, hi ha un fort interès per mantenir aquesta activitat dins la memòria col·lectiva. Des de fa nou anys, durant el mes de juny, l'Ajuntament de Castellar de N'Hug i el d'Osseja organitzen una caminada popular que segueix una «Ruta dels Contrabandistes». Aquesta excursió, també oberta als visitants, surt de Castellar de N'Hug i, a través del Coll de la Creueta i la Molina, arriba a Osseja (França) (9). La tornada, però, és menys feixuga que la d'aquells contrabandistes d'antany i l'únic bé que es carrega cap a casa és el plàcid cansament d'una llarga jornada a la muntanya.

Notes

1. REGLÀ, Joan: «Bandolerisme», a *Gran Enciclopèdia Catalana*.
2. BAIG, Marià: «La duana de Sant Llorenç de la Muga» (novembre 1997) a *l'http: // u1.ifae.es/Ÿ baig/historia/muga/llufa 2.html*.
3. BOIXADER, Pere: «El contraban: «un modus vivendi», a *L'Erol*, estiu 1992, núm. 37, pp. 41-41.
4. Ídem.
5. CERDAN, Rufí; NOGUERA, Josep; SALA, Miquel; SANTANDREU, Dolors; SERRA, Rosa: *El Berguedà*, Manresa, Edicions Intercomarcals, 1994, p. 75.
6. VELASCO MURVIEDRO, Carlos: «Sucedáneos de posguerra» a *Biblioteca de la Guerra Civil: Posguerra II. Aislamiento y Pobreza* (Volumen 17), Barcelona, Folio, 1998, p.17.
7. AGRUPACIÓ DE MUNTANYENCS BERGUEDANS; TARRÉS, Albert: «Pels camins del Berguedà», a L'EROL, Número Especial, juliol 1984, pp.75-81.
8. DULPHY, ANNE: «España aislada. Las relaciones francoespañolas, 1946-1948» a *Biblioteca de la Guerra Civil. Posguerra II. Aislamiento y Pobreza* (Volumen 17), Barcelona, Folio, 1998, p. 8.
9. La «Ruta dels Contrabandistes» va alternant els punts de sortida i arribada. Un any se surt de Castellar, direcció Osseja, i el següent d'Osseja, direcció Castellar.

Meritxell Margarit
Periodista i escriptora

MUSEU DEL TRANSPORT DE CATALUNYA

HORARI:
Diumenges i festius d'11 a 14 h
Laborables, només grups i escoles

Fundació Museu del Transport

Paratge Clot del Moro, 1
08696 CASTELLAR DE N'HUG
(Barcelona)
Tel. (34) 93 825 71 13
Fax (34) 93 825 71 21
E-mail: museutra@minorisa.es
Web:Http://WWW.Bergueda.net/transport/